

اثرات غیرخطی رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی

در کشورهای در حال توسعه

۶۱

مقدمه: رفاه اجتماعی از جمله مهم‌ترین و مورد توجه‌ترین موضوعات دنیای امروز است. فقر یکی از مشکلات اساسی جوامع بشری و نشانه بارز عدم توسعه‌یافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که ثبات سیاسی و همبستگی اجتماعی و سلامت روانی را در اقشار جامعه به خطر می‌اندازد. لذا در این پژوهش به بررسی اثرات غیرخطی رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه پرداخته شده است.

روش: روش اقتصادسنجی مورد استفاده روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) است که مدل‌های برآورد شده با این روش، امکان ماندگاری را حساب می‌کند و اجازه می‌دهد تا در حیطه این پژوهش مشکلات برازش میزان تأثیرپذیری فقر چندبعدی را در نظر گرفته شود. در این پژوهش منتخبی از کشورهای در حال توسعه (الجزایر، بحرین، مصر، ایران، اردن، کویت، لبنان، مراکش، عمان، پاکستان، عربستان سعودی، تونس، ترکیه و امارات متحده عربی) در دوره زمانی ۲۰۱۸-۲۰۱۲ برای بررسی موضوع مطالعه انتخاب شده است.

یافته‌ها: وقفه اول فقر چندبعدی و رفاه اجتماعی کمتر از سطح آستانه محاسبه شده (۵۹٫۲۷) بر اساس نتایج حاصل از برآورد مدل، اثری مثبت بر فقر چندبعدی داشته و کنترل فساد، بهداشت و سلامت عمومی و رفاه اجتماعی بیشتر از سطح آستانه، اثری منفی بر فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه داشته است.

بحث: با توجه به تأثیرات کاهنده متغیرهای رفاه اجتماعی (بیش از سطح آستانه محاسبه شده)، بهداشت و سلامت عمومی و کنترل فساد بر فقر چندبعدی، پیشنهاد می‌شود، اصلاحات نهادی لازم برای بهبود رفاه اجتماعی، ارتقای شفافیت و بهبود عوامل تقویت‌کننده ثبات سیاسی به منظور کنترل فساد و افزایش سطح بهداشت و سلامت عمومی در حوزه فعالیت‌های مختلف انجام شود.

۱. علی مفتخری

دکتر اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

(نویسنده مسئول)

<alimoftakhari66@gmail.com>

واژه‌های کلیدی:

رفاه اجتماعی، فقر چندبعدی، مدل پانل دیتا.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۹

Non-linear Effects of Social Welfare on Multidimensional Poverty in Developing Countries

▶ **1-Ali Moftakhari**
Ph.D. in Economic,
Department of Economics,
Faculty of Economics and
Management, University of
Lorestan, Khorramabad, Iran
(Corresponding Author)
<farzaneh.sezavar@ut.ac.ir>

Introduction: Social welfare is one of the most significant issues nowadays. Poverty is a fundamental problem of human societies and an obvious sign of lack of economic, social, and cultural development, which endangers political stability and social solidarity and mental health in the society. Therefore, in this research, the non-linear effects of social welfare on multidimensional poverty in developing countries have been investigated.

Method: The econometric method used is the Generalized Method of Moment (GMM). The models estimated by the GMM method correctly calculate the possibility of persistence and allow to consider the problems of fitting the effectiveness of multidimensional poverty in the scope of this research. In this research, a selection of developing countries has been selected during the period of 2012-2018 to investigate the subject of the study.

Findings: The first break of multidimensional poverty and social welfare is less than the calculated threshold level (27.59) based on the results of model estimation, it has a certain effect on multidimensional poverty, and corruption control, public health, and social welfare is more than the threshold level, a negative effect on multidimensional poverty in developing countries.

Discussion: Considering the reducing effects of social welfare variables (over the calculated threshold level), public health and corruption control on multidimensional poverty, it is suggested that institutional reforms are necessary to improve social welfare, promote transparency, and improve factors that strengthen political stability. In order to control corruption and increase the level of health and public health in the field of various activities.

KeyWords:

Social welfare, Multidimensional poverty, Panel data model

JEL classification: C51, I32, D60

Received: 2022/12/24

Accepted: 2023/10/21

Citation: Moftakhari A. (2024). Non-linear effects of social welfare on multidimensional poverty in developing countries. *refahj*. 0(91), : 61-102

URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-4160-fa.html>

Extended Abstract

Introduction: Examining the effects of social welfare on multidimensional poverty as a social phenomenon plays a decisive part in the development and growth of countries. In addition, various aspects in developing countries have always been influenced by this category. The emergence of multi-dimensional poverty causes retardation in the development process, weakening of the knowledge base, waste of education costs, destruction of social, and human capital, and ultimately weakening of economic and social foundations. Therefore, examining the results of the effects of social welfare on multidimensional poverty in these countries can provide a suitable solution to solve or correct the problems caused by this important phenomenon, and by creating a suitable mechanism and a coherent program, it can prevent the loss of human capital. Low social welfare has an undeniable impact on the multidimensional poverty of households. On the other hand, multi-dimensional poverty reduces social capital and causes economic, social, and even political problems in different societies. Although poverty affects all groups, it most strongly affects those with limited access to resources and is not limited to any geographic region, income level, or age group. Of course, this poverty is more visible in developing societies.

Method: In order to test the hypothesis and investigate the impact of social welfare on multi-dimensional poverty, EViews software and econometric techniques combined with sections and time periods have been used. Also, in this research, the Generalized Method of Moment (GMM) proposed by Blundell and Bond was used. In fact, it can be said that the GMM is one of the appropriate estimation methods in tabular data, so that this method considers the effects of dynamic adjustment of the dependent variable. Using this method in dynamic panel data has advantages such as taking into account individual heterogeneity and more information, removing bias in cross-sectional regressions, which leads to more accurate estimates with higher efficiency and less linearity. In general, the GMM is more suitable than other methods for at least three reasons: endogenous variables can also be used in this method. One of the ways to control the endogeneity of variables is to use an instrumental variable. An instrument will have the necessary power when it has a high correlation with the variable under investigation, while

having no correlation with the error components. However, such a tool is very difficult to find. One advantage of GMM method is that it allows the interruption of these variables to be used as appropriate means to control the endogeneity. The second advantage of this method is that the dynamics of the investigated changeable are considered in the model, and the third advantage is that this method can be used in time series, cross-sectional and panel data.

Findings: The social welfare index has a non-linear and threshold effect on multidimensional poverty. Since the social welfare index has a non-linear effect on multidimensional poverty and considering that the social welfare coefficient is positive and the social welfare square coefficient is negative, therefore the social welfare index has a certain effect on multidimensional poverty at low levels. However, the increase in the level of social welfare index and its crossing over the threshold level in the society has led to the decrease of multidimensional poverty in the studied countries. In other words, as long as the social welfare index is less than 27.59, the level of social welfare is low and multidimensional poverty will intensify. But if the level of the social welfare index is higher than the mentioned threshold, the trend of multidimensional poverty will be reduced, indicating the importance of the impact of social welfare on multidimensional poverty in a country, corruption control over multidimensional poverty has a negative and significant effect. According to the obtained coefficients, the role of corruption control in reducing multidimensional poverty is evident. Corruption is a force that harms the proper functioning of the markets and disrupts the market system, thereby reducing economic growth and aggravating poverty. Public health has had a negative and significant impact on multidimensional poverty. Regarding this factor and its impact on multi-dimensional poverty reduction, it can be said that public health is defined to increase the quality of life through disease prevention and treatment, including monitoring health problems and indicators, as well as promoting health-oriented behaviors. There is a striking difference between developed and developing nations in terms of achieving public health and health care innovations.

Discussion: As the results of the research suggest, measures should be taken into account in the target countries. The implementation of social welfare in order to reduce multidimensional poverty, for example, universal education, improvement

and access to health and public health, and creation of employment and career services, is one of the most important factors of this category in developing countries. Other things include paying special attention to the economic issues of the target communities, expanding the spirit of cheerfulness and hope, inter-departmental cooperation to improve the level of knowledge, future research, eliminating parallel and inefficient structures in the field of research and research, paying attention to the capacity of educational centers and academic, training of expert staff and their retention, social support, responsibility and social demands at different academic levels, reducing the psychological pressure of academic and work environments, using the capacity of mass media in order to raise the culture of paying attention to the capacity. The elites of the society, order and sense of social security, attention to the leisure time and intellectual and mental peace of the elites, technical and professional trainings to raise the knowledge level of experts, stable employment and interactive empowerment at the international level and suitable insurance coverage for the expert and elite community pointed out. Also, considering the effect of the second power of social welfare, corruption control and public health on the reduction of multidimensional poverty, necessary institutional reforms are suggested to improve social security, ensure competition, promote transparency, improve the factors that strengthen political stability and increase the level of public health in various fields.

Ethical consideration Authors Contribution

The author alone wrote the **JEL classification: C51, I32, D60** article.

Financial Resources

In order to publish the article, it has not received direct or indirect financial support **from any organization.**

Following Principles of Research Ethics

All of data has gathered with participants' prior consent, remaining anonymous. In addition, I have obeyed all of research principles including piracy, manipulation etc.

مقدمه

رفاه اجتماعی از جمله مهم‌ترین و مورد توجه‌ترین موضوعات دنیای امروز است. توسعه‌یافتگی و حرکت به سمت توسعه یکی از مباحث اساسی جوامع مختلف دنیا است و جوامع توسعه‌نیافته به علت کمبود درآمد سرانه و عوامل بی‌شمار دیگر گرفتار به اصطلاح دور باطل فقر هستند. بر همین اساس این جوامع متحمل هزینه‌های سنگین انسانی و مادی فراوانی از جمله از دست دادن نیروی متخصص و نخبه خود می‌شوند. از سوی دیگر باید اضافه کرد که توسعه‌یافتگی و یا حتی توسعه‌نیافتگی در هیچ جامعه‌ای دارای سطح یکسانی نبوده است و این سطح را رفاه اجتماعی تعیین می‌کند (مفتخری و همکاران، ۲۰۲۱).

رفاه اجتماعی به مثابه توسعه استانداردهای زندگی انسانها از مهم‌ترین مقوله‌های اقتصادی - اجتماعی است که در متون اقتصادی تبیین و بررسی شده و تأمین رفاه افراد جامعه از سوی جوامع مختلف از دیرباز میان متفکران و صاحب‌نظران مورد بحث بوده است. گرچه رفاه مفهومی است که در تمامی حوزه‌های علوم اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد اما با توجه به وسعت دامنه این مفهوم افراد درک واحدی از آن نداشته و در خصوص اینکه منظور از رفاه چیست، سردرگمی‌هایی وجود دارد.

واژه رفاه اجتماعی، زاده تحولات و مناسبات اقتصادی و اجتماعی قرون اخیر است و تا به امروز به هدف بنیادین برنامه‌های توسعه در جوامع مختلف بدل شده است؛ هدفی که بدون آن توسعه در ابعاد گوناگون خود (انسانی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی) با شکست مواجه خواهد شد.

از طرفی طبق تحقیقات ۱۰ ساله انجام شده توسط مؤسسه جهانی تحقیقات اقتصاد توسعه دانشگاه ملل متحد (unitar)، بیشتر کشورهایی که در کاهش فقر و افزایش دسترسی به کالاهای عمومی موفق بوده‌اند، این پیشرفت را بر اساس رشد اقتصادی قوی استوار کرده‌اند.

به گفته فیتزپتریک^۱ (۲۰۰۱)، رفاه هدف توسعه نیست بلکه خود توسعه محسوب می‌شود یعنی دولت و جامعه‌ای را می‌توانیم توسعه یافته بدانیم که سطح حداقل یا متناسب زندگی را از ابعاد مختلف اقتصادی، آموزشی، بهداشتی و درمانی برای یکایک آحاد و ساکنانش فراهم آورده باشد (شاه‌آبادی و همکاران، ۲۰۲۱). زمانی که جوامع در حال توسعه نمی‌توانند از سطح مناسب رشد اقتصادی برخوردار باشند، یکی از راه‌های برون‌رفت از این حالت، افزایش و بهبود سطح رفاه اجتماعی است (هو^۲ و همکاران، ۲۰۲۲).

کاهش فقر به‌عنوان نخستین هدف از مجموعه اهداف توسعه هزاره^۳ (MDG) بزرگ‌ترین چالش جهانی است (فطرس و قدسی، ۲۰۱۴). دولت‌ها می‌توانند بر اندازه و سطح فقر در ابعاد مختلف تأثیر بگذارند. این موضوع به‌قدری دارای اهمیت است که افراد جوامع هدف چشم‌انداز تحرک اقتصادی خود و پیامدهای سیاسی آینده را امروز در نظر می‌گیرند (اورتگا^۴، ۲۰۰۹). اجماع گسترده‌ای وجود دارد که فقر و محرومیت، چندبعدی است و تنها نگاه کردن به فقر از جنبه درآمد کافی نیست. در واقع در بررسی فقر باید به ویژگیهای دیگر هم نگاه کرد. همانطور که سن^۵ گفته است، «نقش درآمد و ثروت» باید در یک تصویر گسترده‌تر و کامل‌تر از موفقیت و محرومیت ادغام شود (اتکینسون^۶، ۲۰۰۳).

رفاه اجتماعی تأثیر غیرقابل انکاری بر فقر چندبعدی خانوارها دارد. بررسی اثرات رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی در فرایند توسعه و رشد کشورها نقشی تعیین‌کننده دارد و جنبه‌ها و حوزه‌های مختلفی در کشورهای در حال توسعه همواره متأثر از این مقوله بوده است. از طرفی فقر چندبعدی، سبب کاهش سرمایه اجتماعی و ایجاد معضلات اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی در جوامع مختلف می‌شود.

اگرچه فقر، همه گروه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اما به‌طور حادتری بر افرادی که

1. Fitzpatrick
4. Ortega

2. Hu
5. Sen

3. Millennium Development Goals
6. Atkinson

دسترسی به منابع محدودتری دارند، تأثیر بیشتری می‌گذارد و این به هیچ منطقه جغرافیایی، سطح درآمد یا گروه سنی محدود نمی‌شود. البته که این فقر در جوامع در حال توسعه بیشتر به چشم می‌آید (شیائو و همکاران، ۲۰۲۲).

وجود یا بروز فقر چندبعدی، سبب عقب ماندن در فرآیند توسعه، تضعیف پایه‌های دانش، هدررفت مخارج آموزش، نابودی سرمایه اجتماعی و انسانی و در نهایت تضعیف پایه‌های اقتصادی و اجتماعی می‌شود. از این رو بررسی نتایج اثرات رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی در این کشورها می‌تواند راهکار مناسبی در رفع و یا اصلاح معضلات ناشی از این پدیده مهم ارائه کرده و با ایجاد سازوکار مناسب و برنامه منسجم از هدررفت سرمایه انسانی و نیروی متخصص و ماهر در این جوامع جلوگیری کند.

بنابراین در بخش اول مقدمه‌ای در مورد هدف اصلی این پژوهش که بررسی اثرات رفاه اجتماعی بر فرار مغزها در کشورهای در حال توسعه است، بیان می‌شود. بخش دوم، مبانی نظری و تشریح رفاه اجتماعی و در بخش سوم پیشینه تحقیق ارائه می‌شود. سپس در بخش چهارم به معرفی الگو، تشریح متغیرها و داده‌ها، پرداخته شده و در بخش پنجم تخمین الگو و تجزیه و تحلیل آماری ضرایب ارائه و در بخش پایانی نتیجه‌گیری و پیشنهادها بیان خواهد شد.

مبانی نظری

تابع رفاه اجتماعی و شاخصهای اندازه‌گیری آن

تابع رفاه اجتماعی روشی است که به وسیله آن می‌توان ترجیحات تمام افراد را در قالب یک ترجیح اجتماعی جمع یا به عبارت بهتر ترکیب کرد. تابع رفاه اجتماعی رابطه بین سطح رفاه اجتماعی و شیوه اختصاص منابع در یک جامعه را نشان می‌دهد. هدف نظریه رفاه

اجتماعی، فراهم کردن منطق هنجاری لازم برای تصمیم‌گیریهای اجتماعی در زمانی است که افراد عضو جامعه عقاید متفاوتی درباره منافع در گزینه‌های موجود دارند.

هرگونه تصمیم اجتماعی یا فردی را می‌توان تعامل ترجیحات یا علائق تصمیم‌گیرنده‌ای در نظر گرفت که در عمل طیفی از تصمیمات بدیل در دسترس او قرار دارد که مجموعه فرصت خوانده می‌شود. این مجموعه به خاطر تغییرات در دارایی یا فناوری اجتماع از دوره‌ای به دوره‌ای دیگر تغییر می‌کند (آرو، ۲۰۱۲).

گفتمان مسلط رفاه اجتماعی تا دهه‌های اخیر و تا قبل از چرخش فرهنگی در نظریه اجتماعی در دهه ۱۹۷۰، گفتمان مادی بوده و تنها آن دسته مقولات مادی، کمی، عینی، سنجش‌پذیر و اقتصادی به‌مثابه عوامل مولد یا مانع رفاه اجتماعی جامعه یا گروه‌های اجتماعی خاص محسوب می‌شده است. تحول اساسی در گفتمان رفاه اجتماعی ابتدا از دهه ۱۹۷۰ به بعد آغاز شد که نظریه‌های توسعه اقتصادمحور با چالش‌های اجتماعی و فرهنگی مواجه شد و به‌خصوص رویکردهای نظریه‌نوسازی نتوانست به توسعه در کشورهای جهان سوم یاری رساند و نظریه‌های وابستگی که شارح اصلی آن آندره گوندر فرانک^۲ بود و نظریه نظام جهانی که شارح اصلی آن والرشتاین^۳ بود و نظریه‌های انتقادی فمینیستی و نظریه‌های نئومارکسیستی مکتب فرانکفورت و مکتب مطالعات فرهنگی بیرمنگام، به‌شدت اعتبار نظریه‌نوسازی و رویکردهای اقتصادمحور را به چالش کشید (مفتخری و همکاران، ۲۰۲۱).

در طول سالهای دهه ۱۹۸۰، این مفهوم به این شکل تغییر پیدا کرد که رفاه اجتماعی، به مجموعه اقدامات و خدمات گوناگون اجتماعی برای ارضاء نیازهای افراد و گروهها در جامعه و غلبه بر مسائل اجتماعی اطلاق می‌شود. در دهه ۱۹۹۰، رفاه اجتماعی، مجموعه شرایطی

1. Arrow

2. Andreh Gonder Frank

3. Valashterane

تلقی می‌شود که در آن خشنودی انسان در زندگی مطرح است (ماکرو، ۱۹۹۸). در سالهای اخیر با در نظر گرفتن ابعاد متنوع زندگی انسان، تعریف رفاه اجتماعی عبارت از مجموعه سازمان‌یافته‌ای از قوانین، مقررات، برنامه‌ها و سیاستهایی است که در قالب مؤسسات رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی و تأمین سعادت انسان ارائه می‌شود تا زمینه رشد و تعالی او را فراهم کند (مفتخری و همکاران، ۲۰۲۱).

از جمله مفاهیم محوری در تعریف رفاه اجتماعی، حل یا کنترل مسائل اجتماعی است. هرچند اتفاق نظر کاملی در مفهوم و محتوای آنچه مسئله اجتماعی خوانده می‌شود، وجود ندارد؛ اما در مورد مسائلی مانند بیکاری، خشونت، استعمال مواد مخدر، فقر، خودکشی و سرقت، توافق عام وجود دارد. تأمین نیازها؛ این مفهوم نیز از چند دهه پیش، تحول قابل توجهی یافته و علاوه بر شمول آن بر ابعادی مانند نیازهای زیستی، مسکن، آموزش، بهداشت، نیازهای دیگری نیز که برای زندگی منطقی و مناسب در جامعه ضروری است را شامل می‌شود. تأمین فرصتهای اجتماعی برابر؛ این مفهوم، به معنی برابری فرصتها در مقابل شغل، آموزش و ارتقاء اجتماعی، صرف نظر از موقعیتهای فردی است. در صورت نابرابری فرصتها، گرایش به روش غیرقانونی و غیرمنطقی برای دستیابی به نیازها بروز خواهد کرد. این مشکل، در نهایت به گستردگی حوزه اول، یعنی مسائل اجتماعی، می‌انجامد.

از دید بسیاری از اقتصاددانان، بررسی تابع رفاه اجتماعی مبتنی بر مطلوبیت افراد جامعه به سطح درآمد هر فرد بستگی دارد. از طرف دیگر، بروز نابرابری در توزیع درآمدها می‌تواند عاملی برای کاهش مطلوبیت قلمداد شود (عباسیان و همکاران، ۲۰۱۷).

همچنین رفاه اجتماعی ابعاد مختلفی را دربر می‌گیرد. از جمله بعد زیستی، شامل سلامت جسمی (در مقابل معلولیت و بیماری) و سلامت روانی (ترکیب جمعیت، هرم سنی، امید به زندگی، تغذیه و ...)؛ بعد حقوقی، شامل قوانین حمایت از گروههای آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر،

قوانین مربوط به کودکان، نوجوانان و زنان، قوانین کیفری جزائی در مورد بزهکاری، جوانان و آسیبهای اجتماعی. بعد اجتماعی، شامل مسائلی چون امنیت، مهارت اجتماعی، فراغت، اشتغال، خانواده، آسیب اجتماعی، جمعیت، گروههای در معرض خطر؛ از جمله زنان و کودکان و مشارکت اجتماعی. بعد اقتصادی، شامل بررسی فقر، امنیت، توسعه اقتصادی، اشتغال، مسکن، سیستم پرداخت یارانه‌ای، اقتصاد خیریه‌ای و غیرانتفاعی، عدالت اجتماعی، حمایت اقتصادی از اقشار آسیب‌پذیر و غیره.

از طرفی نگرشهای مختلفی در مورد رفاه اجتماعی به چشم می‌خورد. به‌طور کلی می‌توان سه نوع نگرش، نسبت به رفاه اجتماعی را از یکدیگر تمییز داد: الف- نگرش حداقلی؛ که از آن به‌عنوان پسماندی نیز تعبیر می‌شود و بر اساس آن، دخالت دولت در کمک به نیازمندان نهی شده و تنها زمانی که جامعه، خانواده و بازار از این مهم بازماند، دخالت می‌کند. ب- نظام مشارکتی؛ مبتنی بر اشتغال و مشارکت افراد در تأمین منابع مالی و سیاستهای رفاهی است. ج- نظام جامع رفاه؛ که مبتنی بر رفاه نهادی است و در آن دولتهای سوسیال‌دموکرات، عهده‌دار ارتقای سطح کیفی و کمی افراد جامعه می‌شوند و رفاه باید مانند خدمات عمومی برای آحاد کشور تأمین شود. رفاه نه فقط برای فقرا، بلکه برای همگان است. امروزه دو دیدگاه متفاوت نسبت به دخالت و مسئولیت دولت وجود دارد.

این دو دیدگاه را به‌صورت رفاه اجتماعی پس‌اندازی و نهادی خلاصه کرده‌اند. رفاه اجتماعی پس‌اندازی که از آن با نام نظام قانون فقر نیز یاد می‌شود، معطوف به از بین بردن محرومیت از راه تعدیل از ثروتمندان به افراد بسیار فقیر است. نقطه مقابل این دیدگاه، رفاه اجتماعی نهادی است که شامل همه افراد جامعه در استفاده از امکانات رفاهی است. بنیان نظری این نگرش تا حدی از نظام بیمه متقابل، ارزش اتحاد و انسجام اجتماعی نشأت می‌گیرد (باری، ۲۰۰۱).

از طرفی، شاخصها در مباحث رفاه اجتماعی شامل شاخصهای منفرد و شاخصهای

ترکیبی هستند. شاخصهای منفرد رفاه اجتماعی، شاخصهایی هستند که تنها توان سنجش و ارزیابی بعد خاصی از رفاه اجتماعی را دارند. به طور مثال، درآمد ملی سرانه یک شاخص منفرد است که در آن تنها به بعد مصرف در رفاه جامعه توجه می‌شود. در مقابل، شاخصهای ترکیبی که تجمیعی از شاخصهای منفرد هستند رفاه اجتماعی را از ابعاد مختلف اندازه‌گیری می‌کنند. شاخصهای ترکیبی مقایسه عملکرد کشورها و یا عملکرد سالهای مختلف یک کشور خاص را به صورتی ساده و قابل فهم فراهم می‌کنند. به همین دلیل در سالهای اخیر استفاده از شاخصهای ترکیبی در حال افزایش است (شاه‌آبادی و ارغند، ۲۰۱۸)؛ همانند شاخصهایی از قبیل (سن^۱، ۱۹۷۷)، شاخص توسعه انسانی (برنامه توسعه سازمان ملل، ۲۰۱۲ - ۱۹۹۰)، شاخص رفاه اقتصادی (اسبرگ^۲، ۱۹۹۹)، شاخص رفاه اقتصادی پایدار (دیلی^۳، ۱۹۹۵)، شاخص جامعه پایدار (فاسولو^۴، ۲۰۱۱) و شاخص رفاه لگاتوم^۵ (۲۰۱۲) از جمله شاخصهای ترکیبی رفاه هستند که امروزه کاربرد بیشتری در پژوهشها دارند. با توجه به ارتباط رفاه با بعضی از متغیرهای اقتصادی از جمله چگونگی توزیع درآمد و یا مطلوبیتهای کسب‌شده به وسیله افراد، تغییرات رفاهی افراد وابستگی خاصی به سطوح درآمدی و میزان کسب مطلوبیت آنها دارد و در نتیجه برخی شاخصهای ارائه‌شده در مورد رفاه اجتماعی، از شاخصهای نابرابری توزیع درآمد و برخی نیز از مطلوبیت کسب‌شده به وسیله افراد تبعیت می‌کنند؛ اما تابع رفاه اجتماعی سن^۱ که توسط آمارتیا سن، مطرح شد، تنها تابع رفاه اجتماعی است که می‌تواند بیان کمی از رفاه اجتماعی داشته باشد.

در تابع رفاه اجتماعی سن^۱، رفاه اجتماعی تابعی از درآمد سرانه و ضریب جینی است. در مجموع باید گفت تأمین رفاه اجتماعی یکی از اصلی‌ترین ابزارهای توسعه است از این‌رو افزایش آن هدف اصلی سیاستهای توسعه برای بسیاری از کشورهاست و مؤسسه‌های

---

1. Sen
4. Fasolo

2. Osberg
5. legatum prosperity index

3. Daly

بین‌المللی نیز توسعه‌یافتگی کشورها را بر اساس همین معیارها ارزیابی می‌کنند (شاه‌آبادی و ارغند، ۲۰۱۸ و محقق‌ی‌کمال و همکاران، ۲۰۱۳).

بررسی تابع رفاه اجتماعی مبتنی بر مطلوبیت افراد جامعه به سطح درآمد هر فرد بستگی دارد. از طرف دیگر بروز نابرابری در توزیع درآمدها می‌تواند عاملی برای کاهش مطلوبیت قلمداد شود لذا یک تابع رفاه اجتماعی تلخیص یافته^۱ را می‌توان به صورت زیر تعریف کرد:

$$W = W(X, I) \quad (1)$$

که X و I تابعی از سطح درآمدهای جامعه $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ بوده و X به درآمد و I به نابرابری توزیع درآمد آن بستگی دارد. بدیهی است افزایش (کاهش) در درآمدها باعث افزایش (کاهش) رفاه و افزایش (کاهش) در نابرابری توزیع آن باعث کاهش (افزایش) رفاه می‌شود. این دیدگاه که افزایش درآمد یک فرد با فرض عدم تغییر در سایر شرایط منتهی به افزایش سطح رفاه خواهد شد. پس می‌توان نوشت، $\partial W / \partial X_i > 0$ حاصل از اصل پارتو است. آمارتیاسن، در سال ۱۹۷۴ تابع زیر را به عنوان تابع رفاه اجتماعی پیشنهاد کرد:

$$W = \mu (1-G) \quad (2)$$

که μ میانگین و G ضریب جینی توزیع درآمد هستند. با دیفرانسیل‌گیری از رابطه مذکور می‌توان به این تقریب رسید:

$$\Delta W \approx (1-G) \Delta \mu - \mu \Delta G \quad (3)$$

با استفاده از این رابطه به مطالعه تغییرات رفاه بر حسب تغییرات G و μ در طی دوره مورد بررسی پرداخته می‌شود؛ به طوری که عبارت اول تأثیر تغییرات μ بر رفاه را سنجیده و عبارت دوم تغییر در نابرابری توزیع درآمد را بیان می‌کند. بدیهی است زمانی که شاهد افزایش در نابرابری توزیع درآمد هستیم از تأثیر افزایشی μ (در صورت وجود داشتن) کاسته می‌شود. بنا به تعریف ضریب جینی، این شاخص معادل دو برابر فضای بین منحنی لورنز و خط است و بنابراین $(G-1)$ معادل دو برابر فضای زیر منحنی لورنز است لذا با عنایت به

1. abbreviated social welfare

تعریف منحنی لورنز تعمیم یافته شاخص سن معادل دو برابر فضای زیر منحنی لورنز تعمیم یافته است به عبارت دیگر:

$$W = \mu (1 - G) = 2 \int_0^1 GL(P) dP \quad (4)$$

تعریف فقر با استفاده از شاخصهای جهانی

شاخصهایی که با کمک آنها می توان فقر را اندازه گیری کرد عبارت اند از: (فطرس و قدسی، ۲۰۱۴).

- حداقل نیازهای اساسی

- مجموعه شاخصهای 'OECD: که از پانزده شاخص تشکیل شده است، برخی از این شاخصها عبارتند از:

امید به زندگی، نرخ مرگ و میر (نوزاد، بچه ها، بزرگسالان)، درصد کودکانی که دچار کم وزنی هستند، متوسط سالهای دبستان، تولید ناخالص داخلی سرانه، درآمد سرانه خانوار، نرخ بیکاری، دسترسی به آب سالم و غیره.

- شاخص توسعه انسانی^۲: این شاخص را نیز برنامه توسعه سازمان ملل معرفی کرد. این شاخص، محرومیت زندگی را از سه بعد طول عمر، دانش و سطح زندگی نشان می دهد. محرومیت از بعد طول عمر برحسب درصد افرادی که انتظار می رود قبل از چهار سالگی بمیرند و محرومیت در دانش برحسب درصد افراد بالغ بی سواد و محرومیت در سطح زندگی از ترکیب سه متغیر درصد افرادی که به آب سالم دسترسی ندارند، درصد افرادی که به خدمات بهداشتی دسترسی ندارند و درصد کودکان پنج ساله ای که دچار کم وزنی هستند به دست می آید.

- شاخص نسبت افراد فقیر: این شاخص به صورت نسبت تعداد افراد فقیر به تعداد کل افراد جامعه تعریف شده است.

1. Organization for Economic Cooperation and Development
2. human development index

$$H = q/n \quad 0 < H < 1 \quad (5)$$

که در آن q تعداد افراد فقیر و n تعداد کل افراد جامعه است. اندازه این شاخص بین صفر (حالتی که هیچ فقیری در جامعه وجود ندارد) و یک (حالتی که درآمد کلیه افراد جامعه کمتر از درآمد متناظر با خط فقر باشد) تغییر می‌کند. کاربرد این شاخص به دلیل برخی مشکلات آن با محدودیت مواجه است. از جمله اینکه نسبت به انتقال درآمد بین فقیرها و حتی بین فقیرها و غیرفقیرها و همچنین نسبت به کاهش درآمد فقرا حساس نیست.

- شاخص نسبت شکاف درآمدی: شاخص نسبت شکاف درآمدی، مقدار متوسط فاصله درآمد افراد فقیر تا خط فقر را به صورت نسبتی از خط فقر بیان می‌کند. شاخص مذکور برای بیان شدت یا عمق فقر به کار گرفته می‌شود.

$$I = 1/q \sum_{i=1}^q (z - y_i) / z = (z - y_p) / z = 1 - y_p / z \quad (6)$$

که در آن I شاخص نسبت شکاف درآمدی، $1 = \sum_{i=1}^q y_i / y_p$ متوسط درآمد افراد فقیر، z خط فقر و $y_i = z$ شکاف فقر است. چنانچه دو شاخص مذکور با همدیگر به کار برده شوند، می‌توانند تصویر نسبتاً بهتری از فقر ارائه دهند.

- شاخص فقر سن: سن شاخص فقر را به صورت زیر ارائه کرد:

$$P = A \sum_{i=1}^q V_i g_i \quad (7)$$

که در آن V_i وزن شکاف فقر $i - (g_i = z)$ y_i امین فرد فقیر و A جزء ثابت نرمال شده است و به q ، n ، z بستگی دارد. وی سپس دو اصل موضوعه را پیشنهاد کرد و در نهایت

شکل دیگری از شاخص P را ارائه کرد:

$$P = H [I + (1 - I) G] \quad (8)$$

که در آن H درصد فقیرها، I شکاف نسبی درآمد (شکاف فقر) و G ضریب جینی توزیع درآمد بین فقیرها است. برای محاسبه شاخص فقر سن ابتدا باید سه شاخص H ، I و G محاسبه شود و محاسبه هر یک از سه شاخص مذکور مستلزم در اختیار داشتن خط فقر است.

- شاخص فوستر، گریر و توربک: شاخص فوستر، گریر و توربک (FGT) نشان‌دهنده عمق و شکاف فقر است که در آن فقر تابعی از نسبت شکاف فقر است. این شاخص علاوه بر محاسبه شاخص سن خاصیت تجزیه پذیری نیز دارد. شاخص فوستر، گریر و توربک که گاهی با p_α نشان داده می‌شود از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$P_\alpha = 1/N \sum_{i=1}^H ((Y_p - Y_i)/Y_p)^\alpha \quad (9)$$

که در آن Y_i درآمد i امین فرد فقیر، Y_p خط فقر و N تعداد کل افراد است.

- شاخص فقر چندبعدی به روش آلکایر و فوستر: شاخص فقر چندبعدی افراد فقیر را با استفاده از آستانه‌های محرومیت و فقر شناسایی می‌کند و شامل سه بعد سلامت، آموزش و استاندارد زندگی است و هر بعد شامل چند معیار است. ۸ معیار از بین ۱۰ معیار مطابق با اهداف توسعه هزاره هستند. نمودار (۱)، ابعاد و معیارهای شاخص فقر چندبعدی را نشان می‌دهد.

نمودار (۱): ابعاد و معیارهای فقر چندبعدی

منبع: الکایر و سانتوس، ۲۰۱۰

بعد سلامت شامل دو معیار تغذیه و مرگ و میر کودکان، بعد آموزش شامل معیارهای سالهای مدرسه و حضور کودک در مدرسه و بعد استاندارد زندگی نیز شامل معیارهای سوخت برای پخت و پز، دفع بهداشتی فاضلاب، دسترسی به آب آشامیدنی سالم، برق، کف اتاق و تملک برخی داراییها است.

همانطور که بیان شد، بعد سلامت دارای دو معیار تغذیه و مرگ و میر کودکان است. در این بعد، زمانی فرد از نظر تغذیه محروم است که عضوی از خانواده وی سوء تغذیه داشته باشد. به این منظور، برای کودکان از شاخص وزن در برابر سن و برای بزرگسالان از شاخص توده بدن¹ استفاده می شود. معیار دوم در بعد سلامت/ فوت کودک در خانوار است. در صورتی که حداقل یک کودک در خانواده فوت کرده باشد همه اعضای خانواده محروم در نظر گرفته می شوند.

بعد آموزش دارای دو معیار سالهای مدرسه و حضور کودک در مدرسه است و اگر در هر خانوار حداقل یک نفر دارای پنج سال تحصیل باشد تمام اعضای خانوار غیر محروم هستند. در معیار حضور کودک در مدرسه، کودکانی که در سنین مدرسه قرار دارند می بایست در کلاسهای اول تا هشتم در مدرسه حضور یابند؛ بنابراین، اگر کودکی به مدرسه نرفته باشد تمام اعضای خانواده محروم در نظر گرفته می شوند. بعد استاندارد زندگی نیز شامل شش معیار است. سه معیار آب آشامیدنی سالم، دفع بهداشتی فاضلاب و استفاده از سوخت مناسب برای پخت و پز از اهداف توسعه هزاره هستند. معیارهای دیگر این بعد شامل برق، کف پوش خانه و مالکیت برخی از کالاهای مصرفی مثل رادیو، تلویزیون، تلفن، دوچرخه، موتور، ماشین، کامیون و یخچال است.

---

1. body mass index

فقر چندبعدی

بدون در نظر گرفتن ابعاد مختلف فقر نمی‌توان تحلیلی دقیقی از فقر و تأثیرات آن روی جوامع در نظر گرفت. حتی اگر سطح نابرابری در ابعاد فردی بدون تغییر باشد. فردی که از نظر درآمد فقیر است اما از دبیرستان فارغ‌التحصیل شده است، در یک محله از نظر اقتصادی متوسط زندگی می‌کند و دارای شغل و بیمه درمانی است، نسبت به فردی با همان سطح درآمدی، اما بدون مدرک، بدون بیمه درمانی و خانه‌ای در محله‌ای بسیار ضعیف از لحاظ اجتماعی، در معرض آسیب کمتری قرار دارد. صورت‌بندی غنی‌تر و چندبعدی از مشکلات فقر و محرومیت، می‌تواند به سیاست‌گذاری بهتری در این خصوص در جوامع هدف کمک کند (ریوز و همکاران^۱، ۲۰۱۶).

به دلیل ماهیت چندبعدی فقر، ارائه تعریف جامع و دقیقی از فقر مشکل است؛ اما فقر چندبعدی نشان‌دهنده محرومیت افراد جامعه در قابلیت‌های اولیه انسانی است و الگوی متفاوتی از فقر درآمدی ارائه می‌کند. تاونزند^۲ در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، اعتقاد داشت که افراد، خانوارها و گروه‌های جمعیتی را زمانی می‌توان فقیر به حساب آورد که با فقدان منابع برای کسب انواع رژیم‌های غذایی، مشارکت در فعالیتها و شرایط و امکانات معمول زندگی مواجه باشند.

آمارتیا سن^۳ در سال ۱۹۸۱ اشاره کرده است که فقر را می‌بایست به صورت محرومیت از قابلیت‌های اساسی در نظر گرفت و نه فقط پایین بودن درآمدها که ضابطه متعارف شناسایی فقر است. البته محرومیت، خود مفهومی نسبی است که ممکن است در مکانها و زمانهای مختلف، تعاریف متفاوتی داشته باشد. وی با انتقاد از سایه سنگین درآمدمحوری بر فقر و

---

1. Reeves
2. Townsend
3. Amartya Sen

نابرابری، رویکرد «قابلیتی»^۱ را به جای نگاه درآمد محوری در تحلیل‌های اقتصادی ارائه کرد. در نتیجه محرومیت از قابلیت‌ها نیز یکی از ابعاد فقر و نبود استانداردهای لازم برای داشتن حداقل‌های یک زندگی خوب است؛ بنابراین چنانچه قابلیت استفاده از منابع در یک فرد وجود نداشته باشد و نتواند از این منابع استفاده کرده و آنها را به یک کارکرد تبدیل کند، مطلوبیتی از در اختیار داشتن آن منابع به دست نخواهد آورد و یک فرد فقیر تلقی می‌شود و این ایده آغازی برای رویکرد چندبعدی به مسئله فقر است (فطرس و قدسی، ۲۰۱۴). در این رویکرد، فقر به مثابه محرومیت از قابلیت‌های فردی و اجتماعی تعریف می‌شود که یکی از آنها درآمد است. می‌توان گفت که سن با ارائه نظریه قابلیت‌ها حیطه بررسی شرایط رفاهی افراد را گسترش داد زیرا پیش از او بررسی پدیده فقر تنها با رویکرد محدود درآمدی که در اصل برآمده از نظریه مطلوبیت بود، صورت می‌پذیرفت.

امروزه این رویکرد توسط سازمان‌های بین‌المللی کاملاً پذیرفته شده است و مبنای به وجود آمدن شاخص‌های چندبعدی فقر قرار داده شده است. بر پایه همین دیدگاه، از سال ۱۹۹۰ فراتر از شاخص فقر، حتی درجه توسعه‌یافتگی کشورها بر پایه شاخص توسعه انسانی مبتنی بر سه قابلیت انسانی زندگی سالم و طولانی (امید به زندگی)، دسترسی به دانش و آگاهی (آموزش) و استاندارد زندگی (درآمد) موردسنجش قرار می‌گیرد.

آنچه چشم‌انداز قابلیت در تحلیل فقر انجام می‌دهد این است که درک ما را از ماهیت و علل فقر و محرومیت گسترش می‌دهد. سیاست‌گذاریهایی که فقر درآمدی را هدف قرار می‌دهند، در تلاشند تا فرد محروم را در آستانه‌ای بالاتر از خط فقر محاسبه شده قرار دهد که تحت این سیاست‌گذاری وضعیت رفاهی فرد امکان دارد در اثر شوکها و نوسانات ناشی از مخاطرات گوناگون دستخوش تغییر شود و فرد در زیر خط فقر تعریف شده قرار بگیرد؛ اما سیاست‌گذاریهایی معطوف به رویکرد قابلیت، هدف‌گذاریهایی بلندمدتی است که در اثر

1. Capability

شوکه‌ها و تکانه‌های گوناگون محرومیت فرد را به او باز نمی‌گرداند. توانایی افراد و خانوارها برای خروج از وضعیت فقر به صورت پایدار از طریق ارتقاء آموزش و تحصیل فرد و خانوار، ارتقاء فرهنگ و شیوه‌های زندگی سالم و غیره ارتقاء داده می‌شود (سالم و همکاران، ۲۰۱۸). بوت و رواتری^۱ در اواخر قرن نوزدهم تلاش کردند که بین فقر مطلق و نسبی تمایز قائل شوند. فقر مطلق به عنوان ناتوانی در کسب حداقل استاندارد زندگی تعریف شده است و بنابراین بستگی به چگونگی تعریف حداقل معاش دارد و فقر نسبی به عنوان ناتوانی در کسب یک سطح معین از استانداردهای زندگی که در جامعه فعلی لازم یا مطلوب تشخیص داده می‌شود تعریف شده است؛ بنابراین در تعریف فقر نسبی به نابرابری در توزیع درآمد و ثروت بیش از میزان مطلق درآمد افراد توجه می‌شود.

برای دستیابی به عمق نابرابری در توزیع درآمد (یا مصرف) بین افراد یا خانوارها می‌توان درصد کل درآمد دریافت شده توسط فقیرترین قشر جامعه را با درصد درآمد دریافت شده توسط ثروتمندترین قشر مقایسه کرد. البته باید توجه داشت که این مفهوم در کشورهای مختلف به صورتهای مختلف تعریف می‌شود و طی زمان بر اثر تحولات اقتصادی نیز تغییر یافته است (فطرس و قدسی، ۲۰۱۴).

استفاده از شاخصهای پولی برای فقر، اغلب انعکاس این دیدگاه است که این شاخصها نماینده‌های مناسبی برای فقر چندبعدی هستند؛ اما مسئله این است که چنانچه تنها افرادی که از بعد درآمد (مصرف) محروم هستند را فقیر در نظر بگیریم، آیا این امر منجر به از قلم افتادن بخشی از افرادی که در ابعاد دیگر به جز (مصرف) فقیر هستند در فرآیند شناخت فقرا قرار می‌گیرند یا خیر؟ به اعتقاد توربک^۲ (۲۰۰۸)، تمام آنچه از تحلیل فقر باقی مانده، به طور مستقیم و غیرمستقیم به طبیعت چندبعدی فقر برمی‌گردد و پیش از آنکه مسئولین توسعه،

---

1. Booth and Rowntree
2. Thorbecke

استراتژیهای کاهنده فقر را در درون استراتژیها و مفاهیم رشد بگنجانند، لازم است که ابعاد مختلف فقر را بهتر درک کرده و بهتر این ابعاد را مشخص کنیم و دریابیم که این ابعاد چگونه بر یکدیگر اثر خواهند داشت (سالم و همکاران، ۲۰۱۸).

محرومیت به شکلی ساده معادل تعداد محرومیت‌هایی است که فرد آنها را تجربه می‌کند. عبارات «فقر^۱» و «محرومیت^۲» در ادبیات فقر چندبعدی مترادف یکدیگر نیستند. ممکن است فردی که در یک بُعد مشخص محروم است لزوماً فقیر در نظر گرفته نشود. محرومیت مربوط به هر یک از ابعاد است و فقر به صورت کلی و با توجه به تمام ابعاد تعبیر و تعیین می‌شود (الکایر^۳ و همکاران، ۲۰۱۵).

رابطه رفاه اجتماعی و فقر چندبعدی

در توجیه رابطه بین رفاه اجتماعی و فقر می‌توان بیان کرد که دولت رفاه در تأمین کالاهای عمومی، تأمین اجتماعی افراد جامعه، دفاع از مالکیت‌های معنوی و... موفق‌تر است و در مقابل با کاهش قدرت دولت رفاه و افزایش نرخ مالیاتها منجر به خروج سرمایه و کاهش رشد اقتصادی و تشدید فقر در جامعه می‌شود. البته باید توجه کرد که فقر چندبعدی متأثر از سطح تحصیلات، میزان وابستگی افراد در مواجهه با متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، محل سکونت، نظام سیاسی و حتی فساد جوامع است (ناجیتاما^۴ و همکاران، ۲۰۲۰).

درواقع اثر مستقیم رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی را نمی‌توان نادیده گرفت. رفاه اجتماعی در سطح قابل قبول با کاهش نابرابریهای افقی همراه است. البته رابطه بین رفاه اجتماعی و فقر چندبعدی در کشورهای با درآمد کم و متوسط متفاوت است. رابطه بین رفاه اجتماعی و فقر به مرحله توسعه کشورها بستگی دارد. به عبارت دیگر، وجود سطح نامناسب رفاه اجتماعی، اگر منابع عمومی جوامع برای رسیدن به کاهش سطح فقر بسیار کم باشد هیچ

1. poor	2. deprivation
3. Alkire	4. Najitama

فایده‌ای نخواهد داشت. با این حال، کار کمی برای بررسی تجربی و تحلیل رابطه بین رفاه اجتماعی و فقر چندبعدی انجام شده است. (جیندرا و واز^۱، ۲۰۱۹).

افزایش رفاه اجتماعی و در پی آن رشد اقتصادی ابزار مهمی برای کاهش فقر چندبعدی است. در واقع باید گفت شاخص رفاه اجتماعی ابزار مؤثری روی فقر چندبعدی است (بالاسوبرامانیان^۲ و همکاران، ۲۰۲۱).

توجه به این نکته حائز اهمیت است که هنگام حمایت از رفاه اجتماعی برای از بین بردن فقر چندبعدی، یک رویکرد دقیق و حساب‌شده مورد نیاز است. حداقل دو توضیح ممکن و مرتبط برای این موضوع وجود دارد. اول اینکه، یک آستانه مناسب از رفاه اجتماعی برای این مهم در نظر گرفته شود که کشورها باید به آن دست یابند تا از مزایای کاهش فقر چندبعدی مرتبط با رفاه برخوردار شوند؛ زیرا ایجاد و تثبیت رفاه اجتماعی به زمان و منابع نیاز دارد.

برخی کشورها به طور بالقوه هنوز در موقعیتی نیستند که رفاه اجتماعی مورد نظر را ایجاد کنند. این توضیح با این ایده مطابقت دارد که این کشورها در تله فقر گیر کرده‌اند و این مسئله آنها را از بهره‌مندی از اصلاحات رفاهی باز می‌دارد و در واقع دستور کار ایجاد رفاه نسبی، ممکن است برای آنها طاقت‌فرسا باشد؛ و دوم اینکه رابطه بین رفاه اجتماعی و کاهش فقر تا حدی مشروط به سایر عوامل ساختاری است که هنوز در برخی کشورها وجود ندارند.

درواقع دولتهای کارآمدتر در ارائه خدمات اساسی برای کسانی که از شهرهای بزرگ دورتر هستند، موفق‌تر عمل می‌کنند و در نتیجه رفاه را در این مناطق بهبود می‌بخشند و برابری اجتماعی را افزایش می‌دهند (جیندرا و واز، ۲۰۱۹). اگرچه فقر مطلق در برخی نقاط دنیا کنترل و یا در حال بهبود است، اما فقر چندبعدی تأثیر غیرقابل توفقی بر جوامع مختلف در ابعاد گوناگون داشته است (شیائو^۳ و همکاران، ۲۰۲۲).

1. Jindra and Vaz
2. Balasubramanian
3. Xiao

پیشینه تجربی

در زمینه فقر تاکنون پژوهش‌های علمی متعددی در ایران و سایر نقاط جهان ارائه شده است. در این میان بررسی رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی می‌تواند کمک شایانی در واکاوی این مسئله و رسیدن به راهکارهای مناسب در اصلاح این فرایند در جوامع در حال توسعه داشته باشد. البته باید اذعان کرد مطالعه چندانی در مورد رابطه رفاه اجتماعی و فقر چندبعدی انجام نشده است و متأسفانه در ایران با توجه به گستره این مقوله با وجود تلاش‌هایی محدود برای کاهش آن و از طرفی جنبه‌های مختلف فقر چندبعدی و اثرگذاری آن بر سایر مؤلفه‌های اقتصاد به‌ویژه رشد اقتصادی، پژوهش علمی در این خصوص صورت نگرفته است و از این حیث به‌عنوان جنبه نوآوری این پژوهش محسوب می‌شود.

عربی و خداپرست مشهدی (۲۰۱۴)، در مطالعه خود با عنوان مقایسه معیارهای رفاه اجتماعی، توزیع درآمد و فقر خانوارهای روستایی استان خراسان شمالی و کشور در سالهای ۲۰۰۵-۲۰۱۱ به این نتایج رسیده‌اند که شاخص‌های رفاه اجتماعی مناطق روستایی در سالهای بررسی شده، روندی کاهشی در سطح استان خراسان شمالی و کشور داشته است و روستاهای استان خراسان شمالی در مقایسه با کشور، وضعیت بدتری در زمینه رفاه خانوار داشته‌اند. همچنین خط فقر روندی افزایشی داشته که یکی از دلایل اصلی این افزایش، نرخ زیاد تورم بوده است.

فطرس و قدسی (۲۰۱۷)، با مقایسه عملکرد برنامه توسعه ایران با شاخص فقر چندبعدی محاسبه شده به روش آکایر و فوستر، در سالهای ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۴ به این نتیجه رسیده‌اند که اجرای درست برنامه توسعه سبب کاهش فقر چندبعدی شده است.

سالم و یارمحمدی (۲۰۱۸)، به بررسی عوامل مؤثر بر فقر چندبعدی، با استفاده از رویکرد مدل‌های چند سطحی پنل و داده‌های سالهای ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵ پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که هر دو گروه سطح فردی و سطح نهادی و کلان بر شاخص فقر چندبعدی

اثرگذار هستند. در بین متغیرهای سطح فردی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر شاخص فقر چندبعدی به ترتیب سالهای تحصیل سرپرست خانوار، درجه استقلال تعداد اعضای خانوار و در نهایت بُعد خانوار است. در بین متغیرهای کلان، نرخ تورم مهم‌ترین و مؤثرترین متغیر بر شاخص فقر چندبعدی است.

براتی و همکاران (۲۰۲۰)، در تحلیل وضعیت فقر چندبعدی در جوامع روستایی ایران با استفاده از داده‌های سرشماری سال ۲۰۱۶ در مورد حدود ۲۰ هزار خانوار روستایی، به این نتایج رسیده‌اند که شاخص فقر چندبعدی در ایران حدود ۹۳۴.۰ است که به ترتیب ابعاد آموزشی، سلامت و رفاه بیشترین سهم را در آن داشته‌اند. شاخصهای شدت و گستردگی فقر نیز به ترتیب ۵۵۸.۰ و ۶۲۸.۰ بوده است.

ماهیت فقر در ایران نه تنها از متغیرهای اقتصادی و اجتماعی، بلکه از عوامل مکانی و اقلیمی نیز متأثر است. در نتیجه، نظر به گستردگی و پیچیدگی روابط بین عوامل تأثیرگذار و متأثر از فقر هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای آن نیازمند نگرشی جامع و نظام‌مند به پدیده فقر است.

جعفری و همکاران (۲۰۲۱)، در مطالعه خود و با محاسبه شاخص فقر چندبعدی به روش آلکایر و فاستر و داده‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹، به ارزیابی فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی ایران پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد روند این شاخص در مناطق روستایی ایران در سالهای موردبررسی کاهشی بوده، اما در مناطق شهری یک روند نوسانی را تجربه می‌کند که علت آن می‌تواند تورمهای بالا و رکود اواخر دهه ۲۰۰۱ باشد.

اتکینسون (۲۰۰۳)، در مقاله خود با عنوان فقر چندبعدی و تضاد رویکردهای شمارشی رفاه اجتماعی بیان می‌دارد که اتخاذ رویکرد چندبعدی به فقر چالش درک تعامل بین ابعاد مختلف این مقوله را به همراه دارد. او این سؤال را مطرح می‌کند که آیا ما باید نگران اتحاد

همه محرومان حداقل در یک بعد باشیم یا تلاقی محرومان در همه ابعاد؟ رویکرد شمارشی فقر چگونه با رویکردهای مبتنی بر رفاه اجتماعی ارتباط دارد؟ این مقاله ویژگیهای کلیدی رویکردهای مختلف را نشان می‌دهد و آنها را در یک چارچوب مشترک قرار می‌دهد.

سانتوس و همکاران (۲۰۱۶)، در مقاله خود با عنوان بازیابی رشد و فقر از دیدگاه چندبعدی، در سالهای ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۴، به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. نتایج در این زمینه نشان می‌دهد، کشورهایی که به سمت افزایش سطح رفاه اجتماعی پیش می‌روند، با سطوح بالاتر صادرات، سهم بالاتری از صنعت و خدمات در تولید ناخالص داخلی خود و کنترل بالاتر فساد، فقر چندبعدی کمتری دارند.

بالاسوبرامانیان و همکارانش (۲۰۲۱)، با بیان این پرسش که آیا رشد اقتصادی، فقر چندبعدی را کاهش می‌دهد؟ به‌عنوان شواهدی از کشورهای کم‌درآمد و متوسط، با استفاده از داده‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۸ به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که کاهش فقر درآمدی نسبت به رشد، بین پنج تا هشت برابر بیشتر از فقر چندبعدی است. همچنین رشد اقتصادی ابزار مهمی برای کاهش فقر چندبعدی است، اما تأثیر آن به طور قابل توجهی کمتر از فقر پولی است.

شیائو و همکاران (۲۰۲۲)، به بررسی تأثیر فقر چندبعدی بر سلامت خانوارهای روستایی از منظر سرمایه اجتماعی و مراقبت از خانواده با استفاده از داده‌های نظرسنجی ۳۸۲ خانوار روستایی چینی، در سال ۲۰۲۰ پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که فقر چندبعدی بر سلامت خانواده‌های روستایی از طریق سرمایه اجتماعی تأثیر می‌گذارد و مراقبت از خانواده این مسیر را تعدیل می‌کند.

روش

طراحی الگوی مدل

در ابتدا توصیف آماری متغیرهای مدل در جدول زیر در بازه زمانی سالهای ۲۰۱۸-۲۰۱۲ ارائه شده است.

جدول (۱): توصیف آماری متغیرهای مدل

نام کشور	میانگین فقر چندبعدی	میانگین رفاه اجتماعی	میانگین کنترل فساد	میانگین بهداشت و سلامت عمومی
الجزایر	۰/۰۰۶۶	۱۵۸/۴۶	۳۲/۶۱	۳/۵۷
بحرین	۰/۰۰۵۴	۳۶۹/۵۸	۶۳/۷۸	۲/۵۴
مصر	۰/۰۲۷	۱۲۲/۰۹	۳۱/۱۵۴	۱/۵۸
ایران	۰/۰۲۳۲	۳۰۱/۶۳	۳۰/۱۴	۲/۷۱
اردن	۰/۰۰۶۸	۱۷۹/۷۲	۶۲/۲۷	۴/۵۷
کویت	۰/۰۰۴۲	۲۹۱/۵۴	۶۱/۸۰	۲/۶۴
لبنان	۰/۰۰۳۳	۲۳۸/۷۰	۲۱/۶۰	۳/۴۵
مراکش	۰/۰۸۰۳	۱۶۵/۰۶	۴۷/۳۵	۲/۰۱
عمان	۰/۰۰۴۳	۲۵۴/۷۸	۶۷/۷۶	۲/۶۱
پاکستان	۰/۴۸۶۹	۱۴۸/۳۰	۱۸/۷۲	۰/۶۹
عربستان	۰/۰۰۵۱	۴۵۰/۶۲	۵۷/۷۷	۲/۹۴
تونس	۰/۰۷۷۶	۲۳۱/۰۵	۵۴/۸۱	۳/۳۹
ترکیه	۰/۰۱۱۵	۲۵۶/۸۳	۵۴/۳۵	۳/۵۷
امارات	۰/۰۰۳۶	۲۳۵/۸۸	۸۲/۲۰	۲/۱۵

توجه: متغیرهای پژوهش شاخص هستند و فاقد واحد هستند.

همان‌طور که در جدول (۱) مشخص شده است، در مورد میانگین متغیر فقر چندبعدی بالاترین میزان مربوط به پاکستان (۰/۲۸۶۹) و پایین‌ترین آن مربوط به لبنان (۰/۰۰۳۳) و در خصوص متغیر رفاه اجتماعی بالاترین و پایین‌ترین میزان از آن عربستان (۴۵۰/۶۲) و مصر (۱۲۲/۰۹) است. در مورد میانگین متغیرهای کنترل فساد، امارات (۸۲/۲۰) و پاکستان (۱۸/۷۲) و بهداشت و سلامت عمومی، اردن (۴/۵۷) و پاکستان (۰/۶۹)، از بالاترین و پایین‌ترین سطح برخوردار هستند.

روش‌شناسی مدنظر این پژوهش، روش‌شناسی اقتصادسنجی بود که بر پایه روش تحلیلی-کاربردی است و مدل اقتصادسنجی موردنظر بر پایه تئوریهای اقتصادی طراحی شد و سپس با استفاده از داده‌های مراکز رسمی و به‌کارگیری روشهای آماری، مدل تصریح‌شده برآورد شد و فرضیه‌ها با استفاده از نتایج مدل آزمون شدند.

نمونه آماری شامل منتخبی از کشورهای در حال توسعه^۱ که ساختار اقتصادی آنها مشابه ایران بوده، در نظر گرفته شده و نمونه موردنظر از این کشورها در بازه زمانی سالهای ۲۰۱۲-۲۰۱۸ و مبتنی بر داده‌های مراکز رسمی آمار اقتصادی از قبیل داده‌های بانک جهانی جمع‌آوری شده است.

از آمار توصیفی و آمار استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. روش اقتصادسنجی مورد استفاده روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) بود. مدل‌های برآورد شده به روش GMM، به‌درستی امکان ماندگاری را حساب می‌کند و اجازه می‌دهد تا در حیطه این پژوهش مشکلات برازش میزان تأثیرپذیری فقر چندبعدی را در نظر گرفته شود (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

$$y_{it} = \delta y_{i,t-1} + u_{it} \quad (10)$$

۱. الجزایر، بحرین، مصر، ایران، اردن، کویت، لبنان، مراکش، عمان، پاکستان، عربستان سعودی، تونس، ترکیه و امارات متحده عربی.

2. Generalized Method of Moments

3. Galiano and Romero

$$y_{it} - y_{i,t-1} = \hat{\delta} (y_{i,t-1} - y_{i,t-2}) + (v_{-it} - v_{i,t-1}) \quad (11)$$

$$w' \Delta y = w' (\Delta y_{-1}) \sigma + w' \Delta v \quad (12)$$

$$\hat{\delta}_1 = [(\Delta y_{-1})' w (w'(I_N \otimes G) W)^{-1} W' (\Delta y_{-1})]^{-1} x [(\Delta y_{-1})' w (w'(I_N \otimes G) W)^{-1} W' (\Delta y)] \quad (13)$$

حال اگر در معادله بالا بجای عبارت $w'(I_N \otimes G) W = \sum_{i=1}^N w_i' G w_i$ عبارت زیر قرار

گیرد:

$$V_N = \sum_{i=1}^N w_i' (\Delta V_i) (\Delta V_i)' w_i \quad (14)$$

برآوردگر بهینه روش گشتاوری (GMM) $\hat{\delta}_1$ را برای وقتی $N \rightarrow \infty$ و T ثابت است، با استفاده از قیود گشتاور فوق به دست می‌آید. این برآوردگر GMM به هیچ اطلاعی در خصوص شرایط یا توزیع V_i یا μ_i نیاز ندارد. برای اینکه این برآوردگر عملیاتی شود به جای ΔV پسماندهای حاصل از برآورد سازگار اولیه را به شکل تفاضل قرار می‌دهیم. برآوردگر حاصل، برآوردگر گام دوم (Step-Two) آرلانو و باند (۱۹۹۱) است؛ یعنی عبارت زیر:

$$\hat{\delta}_2 = [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y_{-1})]^{-1} [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y)] \quad (15)$$

یک برآوردگر سازگار برای واریانس مجانبی $\hat{\delta}_2$ از اولین جمله معادله بالا به دست می‌آید.

$$\text{var}(\hat{\delta}_2) = [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y_{-1})]^{-1} \quad (16)$$

باید توجه شود که $\hat{\delta}_1$ و $\hat{\delta}_2$ به طور مجانبی معادل هم‌اند اگر که $V_{it} \sim \text{IID}(0, \sigma_v^2)$. (مهرگان و اشرف‌زاده، ۲۰۰۸).

از این رو الگویی کلی بر اساس هدف تحقیق و بر پایه مبانی نظری طراحی شده است. همچنین مدل مورد استفاده در این مطالعه برگرفته از مقاله جیندرا و واز (۲۰۱۹) است.

$$MPI_{it} = \beta_1 MPI_{i,t-1} + \beta_2 WF_{it} + \beta_3 WF_{it}^2 + \beta_4 \text{ControlCO}_{it} + \beta_5 \text{Health}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (17)$$

در الگوی فوق MPI_{it} شاخص فقر چندبعدیست که برای اولین بار توسط آلکایر و فاستر برای ۱۰۹ کشور در جهان محاسبه شد و سپس توسط طرح مبارزه با فقر و

توسعه انسانی مؤسسه آکسفورد (OPHI) و برنامه توسعه سازمان ملل گسترش یافت. شاخص فقر چندبعدی هر ساله توسط مؤسسه OPHI محاسبه و نتایج آن بر روی وبسایت رسمی آن منتشر می‌شود. شاخص فقر چندبعدی یک اندازه‌گیری بین‌المللی از فقر حاد است و بیش از ۱۰۰ کشور در حال توسعه به محاسبه این شاخص پرداخته‌اند. برای محاسبه این شاخص از فاکتورهای مختلفی به غیر درآمد، در تعیین فقر استفاده شده است. این شاخص مکمل اندازه‌گیری فقر بر پایه درآمد است زیرا ملاحظات مبتنی بر محرومیت شدید در ابعاد مختلفی همانند آموزش و استانداردهای زندگی را شامل شده است.

MPI_{it} و فقه اول شاخص فقر چندبعدی را نشان می‌دهد که به منظور بررسی پویایی شاخص فقر چندبعدی در مدل لحاظ شده است، زیرا فقر چندبعدی در سال جاری می‌تواند تابعی از فقر چندبعدی سال گذشته نیز باشد (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

WF_{it} به عنوان شاخص رفاه اجتماعی، با استفاده از تابع رفاه اجتماعی سن تعریف شده است. رفاه اجتماعی ابعاد مختلفی را دربر می‌گیرد؛ بعد حقوقی، شامل قوانین حمایت از گروه‌های آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر، قوانین مربوط به کودکان، نوجوانان و زنان، قوانین کیفی جزائی در مورد بزهکاری، جوانان و آسیب‌های اجتماعی، بعد اجتماعی، شامل مسائلی چون امنیت، مهارت اجتماعی، فراغت، اشتغال، خانواده، آسیب اجتماعی، جمعیت، گروه‌های در معرض خطر؛ از جمله زنان و کودکان و مشارکت اجتماعی. بعد اقتصادی، شامل بررسی فقر، امنیت، توسعه اقتصادی، اشتغال، مسکن، سیستم پرداخت یارانه‌ای، اقتصاد خیریه‌ای و غیرانتفاعی، عدالت اجتماعی و غیره است؛ که هر کدام از این ابعاد می‌تواند محرکی در زمینه کاهش یا افزایش فقر باشد. در واقع تزلزل و عدم استاندارد جهانی در هر کدام از ابعاد رفاه اجتماعی می‌تواند سبب تشدید فقر به ویژه فقر چندبعدی شود. شیف^۲ (۲۰۱۸) و گریرو و همکاران^۳ (۲۰۱۹) به این مقوله پرداخته‌اند.

1. Oxford Poverty and Human Development Initiative
2. Schiff
3. Guerriroy

WF²_{it} به عنوان توان دوم شاخص رفاه اجتماعی، به منظور بررسی اثرات غیرخطی این شاخص بر فقر چندبعدی وارد معادله شده است و اثرگذاری بالاتر و ارتقاء یافته‌ای از این شاخص را نشان می‌دهد. مقدار WF در دامنه‌ای بین صفر و صد در نوسان است. هرچه مقدار شاخص به صد نزدیک‌تر باشد رفاه اجتماعی بیشتر و هرچه به صفر نزدیک‌تر باشد رفاه اجتماعی کمتر است.

ControlCO_{it} به عنوان متغیر مستقل و شاخص کنترل فساد یکی از متغیرهای بحث‌برانگیز در مطالعات سالیان اخیر است. جلوگیری از سوءاستفاده هر فرد (حقیقی یا حقوقی) از قدرتی که در اختیار دارد برای کسب نفع شخصی را کنترل فساد گویند. کوچک شدن منطقی دولت و کاهش مداخله آن در امور مردم می‌تواند موجب ایجاد بخش خصوصی کارا در جامعه شده و علاوه بر قرار گرفتن متخصصان و نخبگان در جایگاه حقیقی خود، باعث قانونمند و ضابطه‌مند شدن امور کشور و کاهش فساد در جامعه و دولت شده که نتیجه آن کاهش فقر خواهد بود (شاه‌آبادی و همکاران، ۲۰۰۶). Health_{it}@ به عنوان شاخص بهداشت عمومی و از شاخصهای مهم توسعه‌یافتگی کشورهاست.

سلامت، خوب بودن فیزیکی، ذهنی و اجتماعی است و بنا بر تعریف سازمان بهداشت جهانی سلامتی صرفاً به معنی کمبود بیماری یا ضعف نیست. سلامت محیط، سلامت جامعه، سلامت رفتاری، سلامت اقتصادی، سیاستهای عمومی، سلامت ذهنی، امنیت شغلی، مسائل جنسیتی در سلامت و سلامت باروری (تولیدمثل) از موارد مهم دیگر در بهداشت عمومی هستند. باید توجه داشت، بهداشت و سلامت همواره به عنوان ضرورتی برای تحقق رشد و توسعه اقتصادی پایدار، ارتقاء سطح زندگی و رفاه افراد جامعه، مورد توجه صاحب نظران اقتصادی بوده است. از طرفی نبود و یا پایین بودن سلامت عمومی منجر به استرس شغلی، افت رضایت شغلی و کاهش سلامت در بین عموم جامعه خواهد شد (راه‌نجات و همکاران، ۲۰۱۱).

وجود پارامترهای منفی در حوزه سلامت همانند استرس، اضطراب و نگرانی، عدم رضایت شغلی و ... به سوق دادن نخبگان به سمت جوامعی که شرایط بهتری در این زمینه‌ها داشته و از سطح کمی و کیفی بالاتری در ابعاد مختلف سلامت و در یک کلام توسعه‌یافته باشند، کمک می‌کند.

مطالعه حاضر، پژوهش بین‌کشوری است، لذا به‌منظور آزمون فرضیه و بررسی تأثیر رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی از نرم‌افزار Eviews و تکنیکهای اقتصادسنجی که مقاطع و دوره‌های زمانی را با همدیگر ترکیب می‌کند، بهره گرفته شده است. هم‌چنین در این مطالعه از برآوردگر پویای روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) که توسط بلوندل و بوند^۱ (۱۹۹۸) پیشنهاد شده، استفاده شده است.

درواقع می‌توان بیان کرد که روش گشتاور تعمیم‌یافته یکی از روشهای تخمین مناسب در داده‌های تابلویی بوده به‌طوری‌که این روش اثرات تعدیل پویای متغیر وابسته را در نظر می‌گیرد. به کار بردن این روش در داده‌های تابلویی پویا مزیت‌هایی همانند لحاظ کردن ناهمسانی فردی و اطلاعات بیشتر، حذف تورشهای موجود در رگرسیونهای مقطعی دارد که نتیجه آن تخمینهای دقیق‌تر، با کارایی بالاتر و هم خطی کمتر خواهد بود (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

به‌طورکلی روش گشتاورهای تعمیم‌یافته پویا حداقل به سه دلیل نسبت به روشهای دیگر مناسب‌تر است:

در این روش می‌توان متغیرهای درون‌زا را نیز استفاده کرد. یکی از راههای کنترل درون‌زایی متغیرها، استفاده از متغیر ابزاری است. یک ابزار زمانی قدرت لازم را خواهد داشت که با متغیر موردبررسی همبستگی بالایی داشته باشد، درحالی‌که با اجزای خطا همبستگی نداشته باشد. به‌رحال پیدا کردن چنین ابزاری بسیار مشکل است. یکی از مزیت‌های روش

1. Blundell and Bond

GMM این است که اجازه می‌دهد از وقفه این متغیرها به‌عنوان ابزارهای مناسبی برای کنترل درون‌زایی استفاده شود. دومین مزیت این روش این‌که می‌توان پویاییهای موجود در متغیر موردبررسی را در مدل لحاظ کرد و سومین مزیت این‌که این روش در همه داده‌های سری زمانی، مقطعی و پانلی قابل استفاده است^۱.

یافته‌ها

در ابتدای فرایند اقتصادسنجی، بررسی پایایی متغیرها صورت می‌گیرد. در مطالعه حاضر برای بررسی ایستایی متغیرها از آزمون ریشه واحد لوین-لین و چو^۲ (Levin) استفاده شده است. وقفه‌های بهینه در این آزمون با معیار شوارتز^۳ تعیین شده است. همان‌طورکه در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، تمامی متغیرها در سطح ایستا هستند، بنابراین امکان بروز رگرسیون کاذب وجود ندارد.

جدول (۲): نتایج آزمون ریشه واحد متغیرها در الگوی کشورهای در حال توسعه

نتیجه آزمون	آزمون لوین، لی و چو		متغیرها
	مقدار احتمال (p)	آماره آزمون	
پایایی	۰/۰۰	-۴/۱۰۹۹۰	فقر چندبعدی
پایایی	۰/۰۰	-۶/۲۳۲۸۸	وقفه اول فقر چندبعدی
پایایی	۰/۰۰	-۴/۳۹۰۳۸	رفاه اجتماعی
پایایی	۰/۰۰	-۳/۶۱۰۲۶	توان دوم رفاه اجتماعی
پایایی	۰/۰۰	-۳/۵۶۵۵۶	کنترل فساد
پایایی	۰/۰۰	-۱۱/۲۲۸۲	بهداشت و سلامت عمومی

1. Baltagi and Hsiao

2. Levin- Lin- Chu

3. Schwartz

پس از اینکه ایستایی متغیرها در طول زمان بررسی شد، نخستین گام در روش داده‌های تابلویی این است که همگنی یا ناهمگنی نمونه مورد بررسی و محدودیتهای وارد شده در الگو به لحاظ عرض از مبداهای مشترک و یا متفاوت مشخص شود. به عبارت دیگر، نخست باید مشخص شود که رابطه رگرسیونی در نمونه مورد بررسی دارای عرض از مبداهای ناهمگن و شیب همگن است (لزوم استفاده از مدل داده‌های پنل) یا اینکه فرضیه عرض از مبداهای مشترک و شیب مشترک در بین مقاطع (لزوم استفاده از الگوی داده‌های تلفیقی) پذیرفته می‌شود. برای آزمون معنی دار بودن روش داده‌های پنل از آماره آزمون F لیمر¹ استفاده شده است. با توجه به نتایج جدول (۳) مقادیر F محاسبه شده برای کشورهای مورد مطالعه، داده‌های تابلویی بودن داده‌های آماری در تمام حالات پذیرفته می‌شود.

جدول (۳): نتایج آزمون F لیمر در الگوی کشورهای در حال توسعه

آزمون	نماد	مقادیر برآورد شده	مقدار احتمال (p)
آزمون F Leamer	F-Statisti	۴/۴۵۸	[۰/۰۰۰]

برای تبیین دقیق‌تر، به تجزیه و تحلیل تخمین ضرایب متغیرهای مورد مطالعه پرداخته می‌شود که نتایج برآورد مدل در جدول شماره (۴) ارائه شده است.

جدول (۴): نتایج برآورد الگوی کشورهای در حال توسعه

متغیر	ضرایب	مقدار احتمال (p)
وقفه اول فقر چندبعدی	۰/۵۷۰۰۹۵	۰/۰۰۰۰
رفاه اجتماعی	۶/۱۵۲۵	۰/۰۰۰۰
توان دوم رفاه اجتماعی	-۰/۱۱۱۴۶	۰/۰۰۰۰
کنترل فساد	- ۰/۲۶۹۰	۰/۰۰۰۰
بهداشت و سلامت عمومی	- ۹/۳۷۳۲	۰/۰۰۰۰
آزمون سارگان (J- STATISTIC)	۷/۷۹۰۳۷	۰/۵۵

1 Leamer

همانطور که جدول نتایج تخمین نشان می‌دهد علامت ضرایب حاکی از آن است که انتظارات تنوریک مبنی بر چگونگی تأثیرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (فقر چندبعدی) مورد تأیید قرار گرفته است.

وقفه اول فقر چندبعدی تأثیر مثبتی بر فقر چندبعدی داشته است. به عبارت دیگر وجود یک ارتباط فراگیر و گسترده در صورت عدم کاهش فقر چندبعدی در سالهای متوالی و انتقال اثرات آن به سالهای آتی که موجب تشدید این نوع فقر می‌شود، کاملاً مشهود به نظر می‌رسد. بالا بودن ضریب اثرگذاری این متغیر در مدل نشان‌دهنده تأثیر قابل توجه این عامل است. شاخص رفاه اجتماعی تأثیری غیرخطی و آستانه‌ای بر فقر چندبعدی داشته است. از آنجاکه شاخص رفاه اجتماعی تأثیری غیرخطی بر فقر چندبعدی داشته و با توجه به اینکه ضریب رفاه اجتماعی مثبت و ضریب توان دوم رفاه اجتماعی منفی شده است، لذا شاخص رفاه اجتماعی در سطوح پایین تأثیری مثبت بر فقر چندبعدی برجای گذاشته است؛ اما افزایش سطح شاخص رفاه اجتماعی و عبور آن از سطحی آستانه‌ای در جامعه موجب کاهش فقر چندبعدی در کشورهای مورد مطالعه شده است.

به عبارت دیگر تا زمانی که شاخص رفاه اجتماعی از سطح ۱۵۹.۲۷ کمتر باشد، سطح رفاه اجتماعی پایین بوده و فقر چندبعدی تشدید می‌شود؛ اما در صورت بالاتر رفتن سطح شاخص رفاه اجتماعی از حد آستانه مذکور، روند فقر چندبعدی کاهش می‌یابد که این موضوع نشان‌دهنده اهمیت تأثیرگذاری رفاه اجتماعی روی فقر چندبعدی در یک کشور است. لذا هرچقدر سطح شاخص رفاه اجتماعی کمتر، شدت فقر چندبعدی در این جوامع بیشتر و برعکس، هرچقدر سطح شاخص رفاه اجتماعی بیشتر، شدت فقر چندبعدی کمتر است.

شیف (۲۰۱۸) و گریرو و همکاران (۲۰۱۹) هم در مطالعه تجربی خود این موضوع را

۱- این حد آستانه از برابر صفر قرار دادن مشتق فقر چندبعدی نسبت به شاخص رفاه اجتماعی حاصل می‌شود..

بررسی کرده‌اند که با نتایج تحقیق حاضر سازگار است. رفاه اجتماعی در صدر تعریف رفاه کل جامعه به صورت تابعی از تخصیص منابع جامعه قرار دارد. در اهمیت رفاه و تأمین اجتماعی گفته شده است که آن هدف توسعه نیست بلکه خود توسعه محسوب می‌شود؛ یعنی دولت و جامعه‌ای را می‌توانیم توسعه یافته بدانیم که سطح حداقل (یا متناسب) زندگی را از جهات مسکن، آموزش، تغذیه، بهداشت و درمان برای یکایک آحاد و ساکنانش فراهم کرده باشد.

وجود چنین سطحی از رفاه، منعکس‌کننده کیفیت نهادی کشور مبدأ است و بالا بودن کیفیت نهادی و تضمین نهادهایی همچون حقوق مالکیت مادی و معنوی، حق اختراع، پیگیری حقوق شهروندی و سایر نهادها می‌تواند موجب تقویت فضای کسب و کار در کشورهای مذکور شود و لذا خود عاملی برای کاهش فقر چندبعدی در جوامع هدف می‌شود. کنترل فساد تأثیری منفی بر فقر چندبعدی داشته است. با توجه به ضرایب به دست آمده، نقش کنترل فساد در کاهش فقر چندبعدی مشهود است. فساد به مثابه نیرویی است که به عملکرد مناسب بازارها آسیب رسانده و سیستم بازار را مختل می‌کند و از این رهگذر موجبات کاهش رشد اقتصادی و تشدید فقر را فراهم می‌آورد. عواملی چون کیفیت بد قوانین و مقررات، دیوان‌سالاری ناکارآمد، ناکارایی نظام قضایی، فقدان حاکمیت قانون و ... عوامل فسادزا هستند که عمدتاً در کشورهای توسعه نیافته شایع است.

فساد در جنبه‌های مختلف سبب هدایت غیر بهینه منابع جوامع و افزایش رانت‌جویی شده که خود عامل بروز فقر چندبعدی است. از این رو کنترل فساد در هر جامعه‌ای باعث ایجاد شرایطی با ثبات (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی) برای جلوگیری از بروز یا تشدید فقر چندبعدی می‌شود.

بهداشت و سلامت عمومی تأثیری منفی بر فقر چندبعدی داشته است. در مورد این عامل و اثرگذاری آن بر کاهش فقر چندبعدی می‌توان گفت که بهداشت عمومی برای رشد

کیفیت زندگی از طریق جلوگیری و درمان بیماری شامل نظارت بر مشکلات و شاخصهای سلامت و همچنین ارتقاء رفتارهای سلامت محور تعریف می شود. یک تفاوت بزرگ میان مدل توسعه یافته و مدل در حال توسعه از لحاظ دستیابی به نوآوریهای بهداشت عمومی و مراقبت از سلامت مدنظر است.

در جهان در حال توسعه، زیرساختهای بهداشت عمومی از مؤلفه های مهم محسوب می شود. پایین بودن سطح بهداشت عمومی منجر به تبعیض، فقر و عقب ماندگی تحصیلی در جامعه خواهد شد. در واقع عمده ترین شاه راه تأمین و تضمین توسعه پایدار جوامع بشری برقراری کیفی سلامت افراد جامعه است. لذا رسالت و وظیفه اصلی بهداشت عمومی، استقرار تندرستی جامع و فراگیر و با کیفیت تک تک افراد جامعه است. جامعه ای که در چنین شرایطی باشد، حرکت به سمت رشد اقتصادی را با سهولت طی خواهد کرد. بهداشت عمومی در جنبه های مختلف باعث ایجاد شرایطی با ثبات (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی) شده که سبب جلوگیری از تشدید فقر در جامعه می شود.

در تخمین مدل برای بررسی معتربودن ماتریس ابزارها از آزمون سارگان استفاده شده است. آزمون سارگان برای اعتبارسنجی متغیرهای ابزاری، نشان دهنده عدم همبستگی متغیرهای ابزاری با جزء خطای مدل است؛ لذا متغیرهای ابزاری استفاده شده در مدل معتبر است. در واقع می توان گفت در این آزمون، فرضیه صفر حاکی از نبود همبستگی ابزارها با اجزای اخلال است. مقدار احتمال آماره آزمون سارگان زمانی که مدل با داده های کشورهای در حال توسعه تخمین زده شده است برابر ۵۵.۰ است. نتیجه اینکه فرضیه صفر مبنی بر عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلال را نمی توان رد کرد، بنابراین می توان نتیجه گرفت ابزارهای مورد استفاده برای تخمین مدل در کشورهای در حال توسعه از اعتبار لازم برخوردار است.

بحث

فقر موضوعی چندبعدی است و لزوماً ناشی از کمبود درآمد نیست. این نگرش که برگرفته از اندیشه‌های آمارتیا سن بوده، فقر را با رویکرد نبود دسترسی به قابلیت‌ها و کارکردهای اجتماعی تحلیل می‌کند. به بیان دیگر، این رویکرد زمینه و گستره‌ای را فراهم می‌کند که مبتنی بر آن فقر چندبعدی بر مبنای دسترسی نداشتن به مؤلفه‌های ضروری زندگی تعریف می‌شود. ریشه‌کنی فقر شدید در جامعه نیازمند برنامه‌ریزیهای مدبرانه و دقیق به‌ویژه در زیرشاخصهایی که دارای تعداد افراد محروم بیشتری هستند، است. یکی از متغیرهای مهم در این زمینه رفاه اجتماعی است. در این پژوهش اثرات رفاه اجتماعی بر فرار مغزها در کشورهای درحال توسعه مورد بررسی قرار گرفت. باید خاطر نشان کرد در کشورهای درحال توسعه به تأثیر رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی با وجود اهمیت آن پرداخته نشده است.

لذا ضروری است به بررسی تأثیرات آن بر این مؤلفه مهم پرداخته شود. به دلیل خلأ موجود در مطالعات قبلی که تاکنون به بررسی تأثیر عوامل متعدد بر فقر چندبعدی پرداخته‌اند، در این مطالعه سعی در شناخت تأثیر رفاه اجتماعی بر فقر چندبعدی در دوره زمانی ۲۰۱۸-۲۰۱۲ انجام گرفته است. بدین منظور از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) استفاده شده است. پس از اطمینان از پایایی متغیرهای مدل پژوهش، برآورد مدل تحقیق انجام شد.

بر اساس یافته‌های مطالعه و نتایج برآورد مدل نشان می‌دهد، هرکدام از متغیرهای موجود در این پژوهش تأثیری متفاوت بر فقر چندبعدی در جوامع درحال توسعه دارد که برخی سبب کاهش و برخی سبب تشدید آن می‌شود. وقفه اول فقر چندبعدی و رفاه اجتماعی کمتر از سطح آستانه موردنظر به دلایلی که گفته شد اثری مثبت بر فقر چندبعدی در کشورهای درحال توسعه داشته و کنترل فساد، بهداشت و سلامت عمومی و توان دوم رفاه اجتماعی، اثری منفی بر فقر چندبعدی داشته است.

برگرفته از نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود در کشورهای هدف اقداماتی انجام شود. اجرا و پیاده‌سازی رفاه اجتماعی به‌منظور کاهش فقر چندبعدی به مصادیقی همچون آموزش همگانی، بهبود و دسترسی به بهداشت و سلامت عمومی و ایجاد اشتغال و خدمات شغلی از مهم‌ترین عوامل این مقوله در کشورهای در حال توسعه بشمار می‌آید.

از دیگر موارد می‌توان به توجه ویژه به مسائل اقتصادی جوامع هدف، گسترش روحیه نشاط و امید، همکاری بین‌بخشی برای ارتقاء سطح دانش، آینده‌پژوهی، حذف ساختارهای موازی و ناکارآمد در حوزه پژوهش و تحقیق، توجه به ظرفیت مراکز آموزشی و دانشگاهی، تربیت نیروی متخصص و حفظ آنها، حمایت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و مطالبه‌گری اجتماعی در سطوح مختلف دانشگاهی، کاهش فشار روانی محیط‌های دانشگاهی و کاری، استفاده از ظرفیت رسانه‌های همگانی به‌منظور بالابردن فرهنگ توجه به ظرفیت نخبگانی جامعه، نظم و احساس امنیت اجتماعی، توجه به اوقات فراغت و آرامش فکری و روانی نخبگان، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای بالابردن سطح دانش نیرویهای متخصص، اشتغال پایدار و توانمندسازی تعاملی در سطح بین‌الملل و پوشش بیمه‌ای مناسب برای جامعه متخصص و نخبگان اشاره کرد.

همچنین با توجه به تأثیر توان دوم رفاه اجتماعی، کنترل فساد و بهداشت و سلامت عمومی بر کاهش فقر چندبعدی، اصلاحات نهادی لازم برای بهبود امنیت اجتماعی، تضمین رقابت، ارتقای شفافیت، بهبود عوامل تقویت ثبات سیاسی و افزایش سطح سلامت عمومی در حوزه فعالیتهای مختلف پیشنهاد می‌شود.

ملاحظات اخلاقی

منابع مالی

هیچ‌گونه حمایت مالی برای انتشار این مقاله دریافت نشده است.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر نویسنده هیچ‌گونه تعارض منافی نداشته است.

قدردانی

نویسنده از تمامی شرکت‌کنندگان این پژوهش کمال تشکر و قدردانی را دارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- Abbasian, E., Moftakhari, A. & Nademi, Y. (2017). The Nonlinear Effects of Oil Revenues on Social Welfare in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 17 (64), 39-72. (in Persian)
- Alkire, S., Roche, J.M., Ballon, P., Foster, J., Santos, M.E. & Seth, S. (2015). Multidimensional Poverty Measurement and Analysis. *World Development*, 59, 251-274.
- Alkire, S. & Santos, M.E. (2010), "Acute Multidimensional Poverty: a new Index for Developing Countries", Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), *Working Paper*, No. 38.
- Arabi, M. & Khodaparast Mashhadi, M. (2014). The Comparison of Social Welfare, Income Distribution and Poverty Criteria of Rural Households in North Khorasan Province and Country during 2005-2011. *Journal of Rural Development Strategies*, 1(2), 35-50. (in Persian)
- ATKINSON, A. B. (2003). Multidimensional deprivation: contrasting social welfare and counting approaches, *Journal of Economic Inequality*, 1, 51-65.
- Balasubramanian, P., Burchi, F., & Malerba, D. (2021). Does economic growth reduce multidimensional poverty? Evidence from low and middle-income countries, *World Development*, 161(12), 106-119.
- Barati, A. A., Moradi, M., Zhooldideh, M. & Sohrabi Mollayousef, E. (2021). Analysis of Multidimensional Poverty in Iranian Rural Communities. *Journal of Rural Research*, 12(1), 44-61. (in Persian)
- Fotros, M. H. & Ghodsi, S. (2013). Alcaire and Foster's method for measuring multidimensional poverty, *Economic Journal*, 14(11,12), 77-92. (in Persian)
- Fotros, M. H. & Ghodsi, S. (2017). Comparing Iranian Development Plans by Multidimensional Poverty Index Calculated by Alkire-Foster Method. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 7(27), 45-64. (in Persian)
- Galiano, A., & Romero, J. G. (2017). Brain drain and income distribution. *Journal of Economics*, 124(3), 243-267.
- Hu, X., Jiang, W., Wan, G., & Zhang, J. (2022). *The Welfare (Inequality and Growth) Effects of Urbanization: Empirical Evidence from China*, Hacienda Pública Española/Review of Public Economics, 1-31.
- Jafari, S., Momeni, F., Shakeri, A. & Raghfar, H. (2022). Multidimen-

- sional poverty in urban and rural areas of Iran assessed as an indicator of fair development. *The Journal of Economic Policy*, 13(26), 315-337. (in Persian)
- Jindra, C., & Vaz, A. (2019). Good governance and multidimensional poverty: A comparative analysis of 71 countries, *Economic and Social Research Council* (Governance), 32, 657-675.
  - Mofstakhari, A., Jafari, M., Abounoori, E. & Nademi, Y. (2021). Investigating the Effects of Social Welfare on Brain Drain in Developing Countries. *Quarterly Journal of Applied theories of economics*, 8(2), 1-34. (in Persian)
  - Mohaqeqi Kamal, H., Rafiey, H., Sajjadi, H., Abassian, E. & Rahgozar, M. (2014). Estimating social welfare in Iran using a new composite index. *Social Welfare Quarterly*, 14 (52),7-32. (in Persian)
  - Najitama, E., Maski, G., & Manzilati, A. (2020). Analysis of multi-dimensional poverty dynamics in Indonesia: The effect of demographic and institutional factors, *Journal of Innovation in Business and Economics*, 4(2), 87-96.
  - Ortega, F. (2009). Immigration, Citizenship, and the Size of Government. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor Universität Pompeu Fabra and IZA, *IZA Discussion Paper* No. 4528, 1-33.
  - Reeves, R., Rodrigue, E., & Kneebone, E. (2016). Five Evils: Multidimensional Poverty and Race in America, *Economic Studies at Brookings (The Brookings Institution)*, 1-22.
  - Salem, A. A. & Arabyarmohammadi, J. (2018). Factors Affecting Multidimensional Poverty; a Panel Multilevel Approach. *Quarterly journal of economic research and policies*, 26 (87), 7-46. (in Persian)
  - Salem, A. A., Abounoori, E. & Arabyarmohamadi J. (2018). Multi-dimensional Approach to Measuring Poverty: Theoretical Concepts and Empirical Evidence from the Iranian Economy from 1370 to 1392 Persian Calendar. *Social Welfare Quarterly*, 18 (68), 9-41. (in Persian)
  - Santos, M. E., Dabus, C., & Delbianco, F. (2016). *Growth and Poverty Revisited from a Multidimensional Perspective*, OPHI Working Paper 105, University of Oxford, 1-33.

- Schiff, M. (2018). Beneficial Brain Drain and Non-Migrants' Welfare," IZA Discussion Papers 11483, *Institute of Labor Economics (IZA)*, 1-21.
- Shahabadi, A. & Arghand, H. (2019). The Effects of Economic Complexity on Social Welfare in Selected Developing Countries. *Quarterly Journal of Trade Studies*, 23(89), 89-122. (in Persian)
- Shahabadi, A., Karime Keshte, M. H. & Mahmoudi, A. (2006). Investigating factors affecting brain drain (case study of Iran), *Quarterly Journal of Trade Studies*, 10(39), 39-81. (in Persian)
- Xiao, H., Liang, X., Chen, C., & Xie, F. (2022). The Impact of Multidimensional Poverty on Rural Households' Health: From a Perspective of Social Capital and Family Care, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 14590.

